

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MERHAMET DÜZEYLERİNİN SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Eşref NAS¹, Ramazan SAK², Fuat TANHAN³

1 Doktora Öğrencisi, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, VAN, esrefnasx@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4524-9534.

2 Doç. Dr., Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi Bölümü, VAN, ramazansak06@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7504-9429.

3 Prof. Dr., Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, VAN, ftanhan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1990-4988.

Geliş Tarihi: 14.05.2020 Kabul Tarihi: 12.12.2020 DOI: 10.37669/milliegitim.737212

Öz: Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin merhamet düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Tarama modelinin kullanıldığı bu çalışmanın örneklemini 460 lise öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmanın verileri, Nas ve Sak (2021) tarafından geliştirilen Merhamet Ölçeği ile toplanmıştır ve veri analizinde bağımsız örneklemler için t-testi ve tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, lise öğrencilerinde merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında yaş, kardeş sayısı, devam edilen sınıf düzeyi, anne eğitim durumu, anne çalışma durumu, baba çalışma durumu, kaçınıcı çocuk olduğu ve devam edilen lise türü bakımından anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Katılımcıların cinsiyet ve başarı belgesi alma durumlarına göre başkalarına merhamet ve diğer canlılara merhamet alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Baba eğitim durumuna göre başkalarına merhamet alt boyutunda ve ölçeğin toplam puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Ayrıca, ailenin aylık gelirine göre kendine merhamet alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, alanyazındaki merhamet çalışmalarının genel olarak yetişkinlere yönelik yapıldığı, bu araştırmada ise lise öğrencilerinin yer aldığı dikkate alındığında, araştırmamızın alanyazına özgün bir katkı sağladığı belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: merhamet, başkalarına merhamet, kendine merhamet, diğer canlılara karşı merhamet, lise öğrencileri, sosyo-demografik değişkenler

EXAMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' COMPASSION LEVELS ACCORDING TO SOCIO-DEMOGRAPHIC VARIABLES

Abstract:

The aim of this study was examine high school students' compassion levels according to socio-demographic variables. The sample of this survey consisted of 460 high school students. The data was collected through Compassion Scale developed by Nas and Sak (2021) and analyzed through independent samples t-test and One-way analysis of variance (ANOVA). As a result of the analysis, the level of compassion of high school students did not differ significantly in any sub-dimensions and in the total of the compassion scale based on their age, the number of siblings, what grade they were in, education level of their mother, working status of their mother and father, their birth order, and the type of high school (such as Anatolian high school, science high school) they attended. A significant difference was found in the sub-dimensions of compassion toward other people and compassion toward other living things, and in the overall total of the compassion scale based on their gender and if they got an achievement certificate. Also, a significant difference was found in the sub-dimension of compassion toward other people and in the total of the compassion scale based on education level of their fathers. In addition, a significant difference was found in the sub-dimension of compassion toward oneself based on the monthly income of their families. As a result, considering that compassion studies in the literature are generally carried out with adults and that participants of the current study were high school students, it can be stated that the study made a unique contribution to the literature.

Keywords: compassion, compassion toward other people, compassion toward oneself, compassion toward other living things, high school students, socio-demographic variables

Giriş

Merhamet, bir kimsenin ya da bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı bir başkasının duyduğu üzüntü ve acıma şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, 2020). Merhamet, isim kökenli bir kelime olup Arapçadaki *rahım* sözcüğünden türemiştir ve kavramsal olarak *şefkat gösterme*, *acıma*, *esirgeme* anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2017; Dikmen, 2017). Merhamet, İngilizcede *Compassion* sözcüğü ile ifade edilmektedir ve compassion kavramı ise Latin kökenli

olup *com-* (birlikte) ve + *pati* (acı çekmek) sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır (Jazaieri, 2018). Merhamet, zor durumda olan bireylere karşı duyulan acıma, üzüntü duyma hissi ve bu his sonucunda iyilik yapma ve yardım etme hâlidir (Polat, 2016). Merhamet, bir başkasının acısına şahit olurken ortaya çıkan ve daha sonra yardım etme arzusunu tetikleyen bir duygudur (Goetz, Keltner ve Simon-Thomas, 2010). Başka kişilerin güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ortak olmak, onların durumuna acıma ve şefkat gösterme, onlarla ızdırap çekme hâli yine merhamet olarak kabul edilmektedir (Hökelekli, 2013). Bununla birlikte merhamet kavramı, bütün insanların kusurlu olabileceklerini ve hatalar yapabileceklerini dikkate alarak, onları yargılamadan anlamayı, onlara karşı anlayışlı ve sabırlı olmayı içermektedir (Neff, 2003). Ayrıca merhamet kavramı; kişinin kendi hissettiği veya başkalarının yaşadığı sıkıntıların farkında olması ve bu sıkıntıyı giderme konusunda istekli olup eyleme geçmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Nas ve Sak, 2020).

Merhamet kavramı, bazen bir acıma duygusu (Tarhan, 2017), bazen biyolojik bir özellik (Gilbert, 2014), bazen çok boyutlu bir yapı (Jazaieri, McGonigal, Jinpa, Doty, Gross ve Goldin, 2014) ve bazen de bir dürtü (Schopenhauer, 2017) olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla merhamet kavramı evrimsel bilim, psikoloji bilimi ve sinir bilimi gibi farklı bakış açılarından değerlendirilmektedir (Houston, 2019). Bununla birlikte, birçok din ve öğreti tarafından da merhametin değeri ve gerekliliği vurgulanmaktadır (Vivino, Thomson, Hill ve Ladany, 2009). Örneğin; merhametin Budizm’de önemli bir meditasyon olduğu ve bu meditasyonun 2500 yıllık Pali Kanunu’nda Buda’nın takipçilerine tavsiye edildiği belirtilmektedir (Ameli, 2016). Yine İslam dini kaynaklarında hem Yaratan’ın merhametli oluşu vurgulanmakta hem de insanların merhametli olmaları dinî bir erdem olarak görülmektedir ve bu yüzden insanların kendilerine, başkalarına ve diğer canlılara karşı merhametli davranışlar sergilemeleri önerilmektedir (Kaykı, 2019).

Alanyazın incelendiğinde, merhamet kavramı ile ilgili farklı alanlarda pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Deane-Drummond, 2017; Doğan, Uğurlu ve Çetinkaya, 2013; Sousa, Castilho, Vieira, Vagos, ve Rijo, 2017; Taymur, 2015; Yas, 2014; Yoon, 2017). Bazı çalışmalarda edebiyat ve düşünce alanında öne çıkan tarihî şahsiyetlerin merhamete ilişkin fikirleri incelenmiş (Ay, 2013; Baş, 2012), bazı çalışmalarda merhamet duygusunun kişinin kendisine yönelik boyutu (öz-merhamet) üzerinde durulmuştur (Gregory, Glazer ve Berenson, 2017). Bununla birlikte, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi kapsamında hazırlanan programlardaki merhamet değeri incelenmiş (Coşkun, 2019), merhamet değerinin hadisler ışığında öğretimi değerlendirilmiş (Biberici, 2010), 4-6 yaş dönemi çocuklarda merhamet eğitimi ele alınmış (Gül, 2019) ve üniversite öğrencilerinin merhamet ve dindarlık eğilimleri incelenmiştir (Hacıkeleşoğlu ve Kartopu, 2017). Ayrıca farklı araştırmalarda, sağlık alanında ve kamu hizmeti sektöründe görev yapan personellerin deneyimlediği merhamet yorgunluğu da ele alınmıştır (Eldor, 2018; McClelland, Gabriel ve DePuccio, 2018; Polat ve Erdem,

2017; Şirin ve Yurttaş, 2015). Merhamet temelli terapiler/müdahaleler ve merhamet kavramının kuramsal yönünün ele alındığı araştırmalar da mevcuttur (Cooper ve Frearson, 2017; Kirby, Tellegen ve Steindl, 2017).

Araştırmalarda merhametin birçok psikolojik ve sosyal durumu etkilediği bulunmuştur. Merhametin negatif duyguların azaltılmasında (Salazar, 2016) ve saldırganlık davranışının engellenmesinde (Genç, 2018) etkili olan bir değişken olduğu, sosyal adaletin gelişmesinde (Williams, 2008) ve stresli durumlarla başa çıkmada (Eldor, 2018) yardımcı olabildiği belirtilmektedir. Merhametli bireyler, başkalarına, sosyal destek gösterebilmekte ve başkalarıyla empati kurabilmektedirler (Sprecher ve Fehr, 2005). Risk altındaki ergenlere uygulanan bilişsel temelli merhamet eğitiminin ergenlerin duygu düzenlemeleri, stres yönetimleri ve başkalarına karşı merhametli olmaları açısından etkili olduğu belirtilmektedir (Reddy, Negi, Dodson-Lavelle, Ozawa-de Silva, Pace, Cole, Raison ve Craighead, 2013). Bununla birlikte, öz-merhametle ilgili yapılan çalışmalarda, öz-merhametin sosyal kaygı bozukluğu olan bireylerin tedavisinde (Werner, Jazaieri, Goldin, Ziv, Heimberg ve Gross, 2012) ve ergenlerin iyi-oluşları üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Neff ve McGehee, 2010).

Özetle, hem bireyin ruh sağlığı açısından hem sosyal ilişkilerinde hem de toplumsal bağlamda merhametin önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Merhamet konusunda uluslararası alanda pek çok araştırma yapılmıştır. Ancak merhametle ilgili Türkiye'deki çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Akdeniz, 2014; Küçükaydın, 2015; Yılmaz ve Üstün, 2018). Ayrıca yapılan çalışmaların genel olarak yetişkinlere yönelik olduğu anlaşılmaktadır (Atilla Gök, 2015; Kara, 2018). Bu anlamda, çocuklara ve ergenlere yönelik de merhamet konusunda çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle lisede öğrenim gören öğrencilerin sosyo-demografik değişkenler bağlamında sahip oldukları merhamet puan ortalamalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca lise öğrencilerinin şiddet ve saldırganlık olaylarına karıştıkları (Delfabbro ve diğerleri, 2006; Durmuş ve Gürkan, 2005; Spencer ve Bryant, 2000) ve zorbalık, kavga, sözlü sataşma gibi istenmeyen davranışlar sergiledikleri (Baldry ve Farrington, 1999; Hoşgörür ve Orhan, 2017; Pateraki ve Houndoumadi, 2001) belirtilmektedir. Bu durum dikkate alınmış ve çalışma kapsamına lise öğrencileri dâhil edilmiştir. Böylece bu araştırmada, lise öğrencilerinin merhamet düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle, bu çalışmanın araştırma sorusu: "Lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, devam edilen sınıf, anne eğitim durumu, anne çalışma durumu, baba eğitim durumu, baba çalışma durumu, kaçınıcı çocuk olduğu, aile aylık geliri, devam edilen lise türü ve başarı belgesi alma durumuna göre merhamet toplam puan ortalamaları ve merhamet alt ölçekleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?" şeklinde belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin merhamet düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan bir araştırma tipidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Tarama tipi araştırmalar, sosyal bilimlerde, yaygın olarak kullanılmaktadır ve bu araştırma tipleri büyük kitlelerin birtakım özelliklerini (cinsiyet, yaş, medeni hâl, gelir düzeyi, öğrenim durumu vb.) belirlemek amacıyla yapılan betimsel araştırmalardır. Bu tür araştırmalarda çalışmaya konu olan özellikler, uygun bir ölçme aracı kullanılarak belirlenmekte ve veriler üzerinde birtakım işlemler (yüzde, frekans, ortalamaları karşılaştırma vb.) yapılarak sonuçlara ulaşılmaktadır (Can, 2017).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçsal örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Bu bağlamda amaçsal örneklemenin bir türü olan tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi, araştırma problemi ile ilgili evrende bulunan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden veri toplanmasını temel almaktadır (Büyüköztürk vd., 2014). Buna göre, bu araştırmanın evrenini lisedeki tüm öğrenciler oluştururken; örneklemini ise Diyarbakır ilinde lisede öğrenim gören 460 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilere ulaşmak için Diyarbakır İl Millî Eğitim Müdürlüğünden araştırma izni ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulundan etik kurul kararı alınmıştır. İzinler alındıktan sonra, veri toplama sürecine geçilmiştir. Bu amaçla 2019-2020 eğitim-öğretim yılının ilk yarısında okullara gidilmiş ve veriler yüz yüze toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından öğrencilere formlar dağıtılmıştır. Doldurulan formlar yine araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Form doldurma işlemi ortalama 25 dakika sürmüştür. Tablo 1’de örnekleme oluşturan katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı lise öğrencilerinin demografik bilgileri

Değişken	Grup	Kişi sayısı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	271	58,9
	Erkek	189	41,1
Yaş	14	66	14,3
	15	122	26,5
	16	118	25,7
	17	97	21,1
	18	57	12,4
	2 ve aşağısı	66	14,4
Kardeş Sayısı	3	90	19,6
	4	93	20,2
	5	83	18,0
	6 ve yukarısı	128	27,8
	9	127	27,6
Sınıf Düzeyi	10	128	27,8
	11	122	26,5
	12	83	18,0
	Okuma-Yazma Biliyor	100	21,7
Anne Eğitim Durumu	İlkokul Mezunu	192	41,7
	Ortaokul Mezunu	68	14,8
	Lise Mezunu	52	11,3
	Üniversite Mezunu	48	10,4
Anne Çalışma Durumu	Çalışıyor	67	14,6
	Çalışmıyor	393	85,4
Baba Eğitim Durumu	İlkokul Mezunu	152	33,0
	Ortaokul Mezunu	79	17,2
	Lise Mezunu	104	22,6
	Üniversite Mezunu	125	27,2

Baba Çalışma Durumu	Çalışıyor	365	79,3
	Çalışmıyor	95	20,7
Aylık Gelir	500-2.000 TL	147	32,0
	2.001-5.000 TL	201	43,7
	5.001-10.000 TL	112	24,3
Kaçıncı Çocuk	İlk çocuk	148	32,2
	Son çocuk	108	23,5
	Ortanca çocuk	204	44,3
Başarı Belgesi Alma Durumu	Takdir Belgesi	283	61,5
	Teşekkür Belgesi	121	26,3
	Belge Almadım	56	12,2
Okul Türü	İmam Hatip Lisesi	203	44,1
	Anadolu Lisesi	191	41,5
	Fen Lisesi	66	14,4
Toplam		460	100,00

Tablo 1'e göre kız öğrencilerin sayısının 271 (% 58,9), erkek sayısının 189 (% 41,1) olduğu görülmektedir. Araştırmada 14 yaşında 66 (% 14,3), 15 yaşında 122 (% 26,5), 16 yaşında 118 (% 25,7), 17 yaşında 97 (% 21,1) ve 18 yaşında ise 57 (% 12,4) katılımcı yer almıştır (Katılımcıların yaş ortalaması $\bar{X} = 15,91$, Standart sapması $S_s=1,24$ 'tür). Ayrıca 66 (% 14,4) öğrenci 2 ve daha az; 90 (% 19,6) öğrenci 3; 93 (% 20,2) öğrenci 4; 83 (% 18,0) öğrenci 5 ve 128 (% 27,8) öğrenci ise 6 ve daha fazla kardeşe sahiptir. Katılımcıların 127'si (% 27,6) 9.sınıfta; 128'i (% 27,8) 10.sınıfta; 122'i (% 26,5) 11.sınıfta ve 83'ü (% 18,1) de 12.sınıfta olduğu görülmektedir. Ayrıca 100 (% 21,7) katılımcının annesi sadece okuma-yazma biliyor; 192'sinin (% 41,7) ilkokul; 68'inin (% 14,8) ortaokul; 52'sinin (% 11,4) lise ve 48'inin (% 10,4) de üniversite mezunudur. Katılımcıların 67'sinin (% 14,6) annesi herhangi bir işte çalışmamakta ve 393'ünün (% 85,4) ise annesi çalışmaktadır. Bununla birlikte 152 (% 33,0) katılımcının babası ilkokul; 79'unun (% 17,2) ortaokul; 104'ünün (% 22,6) lise ve 125'inin (% 27,2) de üniversite mezunudur. Katılımcıların 365'inin (% 79,3) babası herhangi bir işte çalışmamakta ve 95'inin (% 20,7) babası çalışmaktadır. Bunun yanı sıra 147 (% 32,0) katılımcının aile aylık geliri 500-2.000 TL arasında, 201 (% 43,7) katılımcının 2.001-5.000 TL arasında ve 112 (% 24,3) katılımcının da 5.000-10.000 TL arasındadır. Tabloya göre 148 (% 32,2) öğrenci ailenin ilk çocuğu, 108 (% 23,5) öğrenci ailenin son çocuğu ve 204 (% 44,3) öğrenci ailenin ortanca çocuğu konumundadır. Ayrıca 283 (% 61,5) öğrencinin takdir belgesi aldığı, 121 (% 26,3) öğ-

rencinin teşekkür belgesi aldığı ve 56 (% 12,2) öğrencinin herhangi bir belge almadığı anlaşılmaktadır. Son olarak 203 (% 44,1) öğrenci İmam Hatip Lisesinde, 191 (% 41,5) öğrenci Anadolu Lisesinde ve 66 (% 14,4) öğrenci Fen Lisesinde öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Nas ve Sak (2021) tarafından geliştirilen Merhamet Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu

Bu formda; öğrencilerin cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, devam edilen sınıf, anne eğitim durumu, anne çalışma durumu, baba eğitim durumu, baba çalışma durumu, kaçınıcı çocuk olduğu, aile aylık geliri, devam edilen lise türü ve başarı belgesi alma durumuna ilişkin bilgiler yer almıştır.

Merhamet ölçeği

Bu ölçek, 12-18 yaş aralığındaki çocukların merhamet düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin verileri, ortaokul ve liselerde eğitim görmekte olan 12-18 yaş aralığındaki 756 öğrenciden elde edilmiştir. Yapılan Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 20 madde 3 faktör altında toplanmış ve bu 3 faktörlü (Başkalarına Merhamet, Kendine Merhamet ve Diğer Canlılara Merhamet) yapı toplam varyansın % 51.83'ünü açıklamıştır. Elde edilen bu üç faktörlü yapı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiş ve elde edilen uyum değerlerinin ($\chi^2/sd= 1.927$; RMSEA=.042, RMR=.06, IFI=.96, CFI=0.96, NFI=.91, RFI=.90, GFI=.94, AGFI=.92) oldukça iyi uyum gösterdikleri bulunmuştur. Merhamet ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı .89 ve yarı güvenilirlik katsayısı ise .75 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak, 12-18 yaş aralığındaki çocukların merhamet düzeylerini belirlemeye yönelik geliştirilen Merhamet Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu saptanmıştır (Nas ve Sak, 2021). Bu çalışmada ise cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı başkalarına merhamet alt boyutu için .86, kendine merhamet alt boyutu için .78, diğer canlılara merhamet alt boyutu için .86, ve ölçeğin genel toplamı için .88 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin İşlenişi ve Analizi

Toplanan veriler analize dâhil edilmeden önce uygun doldurulma durumları açısından değerlendirilmiş, 24 formun uygun doldurulmadığı (soru maddeleri boş bırakılmış veya birden fazla seçenek işaretlenmiş) tespit edilmiş ve uygun doldurulan 460 ölçek veri analizinde kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri betimsel istatistikler yoluyla (frekans ve yüzde) hesaplanmıştır. Veri analizinde parametrik ya da parametrik olmayan testlerden hangisinin kullanılacağına karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Kolmogorov-Smirnov (K-S) testinin sonucuna göre ölçekten elde edilen puanların normal dağılım göstermesinden dolayı ($n=460$, $p>.05$) parametrik testlerin

kullanılmasına karar verilmiştir. İki gruptan oluşan değişkenlerin merhamet ve merhamet alt boyutları puan ortalamaları arasındaki farkı karşılaştırmak için bağımsız örneklem için t testi; ikiden fazla gruptan oluşan değişkenlerin merhamet ve merhamet alt boyutları puan ortalamalarını karşılaştırmak için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “Bonferroni” testi uygulanmıştır. Bonferroni testi gruplardaki örneklem sayısının eşit olmasını gerektirmediğinden tercih edilmiştir. Anlamlılık düzeyinin üst sınırı olarak da 0,05 kabul edilmiştir.

Bulgular

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 2. Lise öğrencilerinin cinsiyete göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	t	p
BM ^a	Kız	271	37,19	5,88	4,186	,000**
	Erkek	189	34,71	6,78		
KM ^b	Kız	271	19,22	4,34	1,268	,205
	Erkek	189	18,68	4,78		
DCM ^c	Kız	271	23,92	5,22	2,772	,006*
	Erkek	189	22,45	6,04		
MTP ^d	Kız	271	80,33	11,17	3,768	,000**
	Erkek	189	75,84	14,38		

*p < ,05; **p < ,01

^aBaşkalarına Merhamet, ^bKendine Merhamet, ^cDiğer Canlılara Merhamet, ^dMerhamet Toplam Puan

Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan analiz sonucunda, başkalarına merhamet boyutunda ($t_{458}=-4,186$, $p<,01$), diğer canlılara merhamet boyutunda ($t_{458}=2,772$, $p<,05$) ve ölçeğin genel toplamında ($t_{458}=3,768$, $p<,01$) kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları yaşa göre farklılaşmakta mıdır?**Tablo 3.** Lise öğrencilerinin yaşa göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Yaş	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p
BM	14	66	37,24	6,07	4/455	1,551	,186
	15	122	35,77	6,19			
	16	118	35,33	6,39			
	17	97	37,04	6,02			
	18	57	36,05	7,48			
KM	14	66	18,22	4,83	4/455	,802	,524
	15	122	19,21	4,70			
	16	118	19,19	4,06			
	17	97	19,25	4,50			
	18	57	18,57	4,78			
DCM	14	66	23,42	5,74	4/455	1,047	,382
	15	122	23,54	5,95			
	16	118	22,87	5,35			
	17	97	24,05	5,01			
	18	57	22,38	6,18			
MTP	14	66	78,89	12,77	4/455	,933	,444
	15	122	78,52	12,76			
	16	118	77,40	12,19			
	17	97	80,35	12,44			
	18	57	77,01	14,41			

Lise öğrencilerinin yaşlarına **göre** merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Tek Faktörlü ANOVA sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları kardeş sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 4. Lise öğrencilerinin kardeş sayısına göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Kardeş Sayısı	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p
BM	2 ve aşağısı	66	35,92	5,71	4/455	1,302	,268
	3	90	35,87	6,50			
	4	93	35,21	6,50			
	5	83	36,32	6,84			
	6 ve yukarısı	128	37,10	6,18			
KM	2 ve aşağısı	66	19,03	4,90	4/455	,050	,995
	3	90	19,00	4,44			
	4	93	19,09	4,38			
	5	83	18,80	4,66			
	6 ve yukarısı	128	19,03	4,48			
DCM	2 ve aşağısı	66	23,57	6,09	4/455	,297	,880
	3	90	23,20	5,21			
	4	93	22,82	5,06			
	5	83	23,63	6,16			
	6 ve yukarısı	128	23,41	5,69			
MTP	2 ve aşağısı	66	78,53	11,93	4/455	,514	,725
	3	90	78,07	12,23			
	4	93	77,13	12,71			
	5	83	78,77	14,11			
	6 ve yukarısı	128	79,55	12,75			

Lise öğrencilerinin kardeş sayısına göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Tek Faktörlü ANOVA sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları devam edilen sınıf düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 5. Lise öğrencilerinin sınıf düzeyine göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p
BM	9	127	37,00	6,23	3/456	1,067	,363
	10	128	35,72	6,11			
	11	122	35,81	6,55			
	12	83	36,12	6,73			
KM	9	127	18,51	4,93	3/456	,743	,527
	10	128	19,30	4,53			
	11	122	19,04	4,13			
	12	83	19,20	4,45			
DCM	9	127	23,99	5,59	3/456	1,882	,132
	10	128	23,49	5,21			
	11	122	23,22	5,56			
	12	83	22,14	6,17			
MTP	9	127	79,51	13,73	3/456	,488	,691
	10	128	78,52	11,69			
	11	122	78,08	12,58			
	12	83	77,46	13,19			

Lise öğrencilerinin devam edilen sınıf düzeyine göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Tek Faktörlü ANOVA sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları anne eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 6. Lise öğrencilerinin anne eğitim durumuna göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p
BM	Okuryazar	100	35,71	6,57	4/455	1,054	,379
	İlkokul	192	36,33	6,86			
	Ortaokul	68	36,72	5,25			
	Lise	52	37,00	5,91			
	Üniversite	48	34,81	5,82			
KM	Okuryazar	100	19,19	3,98	4/455	1,431	,223
	İlkokul	192	19,09	4,63			
	Ortaokul	68	19,47	4,14			
	Lise	52	18,94	5,05			
	Üniversite	48	17,58	5,00			
DCM	Okuryazar	100	22,82	5,75	4/455	,376	,826
	İlkokul	192	23,43	5,58			
	Ortaokul	68	23,39	5,14			
	Lise	52	23,90	5,69			
	Üniversite	48	23,12	6,11			
MTP	Okuryazar	100	77,72	12,34	4/455	1,057	,378
	İlkokul	192	78,87	14,06			
	Ortaokul	68	79,58	10,48			
	Lise	52	79,84	12,19			
	Üniversite	48	75,52	11,59			

Lise öğrencilerinin anne eğitim durumuna göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Tek Faktörlü ANOVA sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları anne çalışma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 7. Lise öğrencilerinin anne çalışma durumuna göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçları

	Çalışma Durumu	n	\bar{X}	Ss	t	p
BM	Çalışıyor	67	35,10	5,69	-1,486	,138
	Çalışmıyor	393	36,35	6,48		
KM	Çalışıyor	67	18,52	5,15	-,929	,353
	Çalışmıyor	393	19,07	4,42		
DCM	Çalışıyor	67	23,62	6,09	,488	,626
	Çalışmıyor	393	23,26	5,53		
MTP	Çalışıyor	67	77,25	12,12	-,857	,392
	Çalışmıyor	393	78,69	12,87		

Lise öğrencilerinin anne çalışma durumuna göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 8. Lise öğrencilerinin baba eğitim durumuna göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p	Fark
BM	İlkokul	152	36,07	6,81	3/456	3,565	,014*	C-B C-D
	Ortaokul	79	35,24	7,24				
	Lise	104	37,86	5,18				
	Üniversite	125	35,48	5,95				
KM	İlkokul	152	19,08	4,21	3/456	,311	,818	---
	Ortaokul	79	19,21	4,82				
	Lise	104	19,10	4,41				
	Üniversite	125	18,67	4,83				
DCM	İlkokul	152	22,91	5,47	3/456	2,401	,067	---
	Ortaokul	79	23,57	6,15				
	Lise	104	24,49	5,23				
	Üniversite	125	22,67	5,63				
MTP	İlkokul	152	78,06	13,43	3/456	2,708	,045*	C-D
	Ortaokul	79	78,02	13,44				
	Lise	104	81,46	11,50				
	Üniversite	125	76,82	12,22				

*p < ,05; **p < ,01 A=İlkokul, B=Ortaokul, C=Lise, D=Üniversite

Lise öğrencilerinin baba eğitim durumuna göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Tek Faktörlü ANOVA sonucunda, kendine merhamet alt boyutunda ($F_{456}=,311$, $p>.05$) ve diğer canlılara merhamet alt boyutunda ($F_{456}=2,401$, $p>.05$) anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, başkalarına merhamet alt boyutunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{456}=3,565$, $p<.05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden "Bonferroni" testi uygulanmış ve babaları lise mezunu olan öğrenciler ile babaları ortaokul ve üniversite mezunu olan öğrenciler arasında merhamet puan ortalamaları bakımından anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Babaları lise mezunu olan öğrencilerin başkalarına merhamet alt boyutuna ilişkin ortalamaları ($\bar{X}=37,86$), babaları ortaokul mezunu olan öğrencilerin başkalarına merhamet alt boyutuna ilişkin ortalamalarından ($\bar{X}=35,24$) ve babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin başkalarına merhamet alt boyutuna ilişkin ortalamalarından ($\bar{X}=35,48$) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, merhamet toplam puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulun-

muştur ($F_{456}=3,565$, $p<,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “Bonferroni” testi uygulanmış ve babaları lise mezunu olan öğrenciler ile babaları üniversite mezunu olan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Babaları lise mezunu olan öğrencilerin merhamet ölçeğinin genel toplamına ilişkin puan ortalamalarının ($\bar{X}=81,46$), babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin merhamet ölçeğinin genel toplamına ilişkin puan ortalamalarından ($\bar{X}=76,82$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları baba çalışma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 9. Lise öğrencilerinin baba çalışma durumuna göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçları

	Çalışma Durumu	n	\bar{X}	Ss	t	p
BM	Çalışıyor	365	36,21	6,22	,244	,807
	Çalışmıyor	95	36,03	7,00		
KM	Çalışıyor	365	19,07	4,47	,706	,480
	Çalışmıyor	95	18,70	4,75		
DCM	Çalışıyor	365	23,29	5,55	-,222	,824
	Çalışmıyor	95	23,43	5,88		
MTP	Çalışıyor	365	78,57	12,32	,275	,784
	Çalışmıyor	95	78,17	14,42		

Lise öğrencilerinin baba çalışma durumuna göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları aile aylık gelirine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 10. Lise öğrencilerinin aile aylık gelirine göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Aylık Gelir	p	\bar{X}	Ss	Sd	F	p	Fark
BM	A	147	36,51	7,25	2/457	,775	,461	---
	B	201	36,27	5,85				
	C	112	35,54	6,05				
KM	A	147	19,34	4,59	2/457	3,572	,029*	B-C
	B	201	19,29	4,44				
	C	112	18,00	4,51				
DCM	A	147	23,54	5,78	2/457	,650	,522	---
	B	201	22,98	5,54				
	C	112	23,62	5,54				
MTP	A	147	79,40	14,81	2/457	,968	,381	---
	B	201	78,55	11,86				
	C	112	77,17	11,37				

*p < ,05; **p < ,01 A= 500-2.000 TL, B= 2.001-5.000 TL, C= 5.000-10.000 TL

Lise öğrencilerinin aile aylık gelire **göre** merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Tek Faktörlü ANOVA sonucunda, merhamet ölçeğinin başkalarına merhamet ($F_{457}=,775$, $p>.05$) ve diğer canlılara merhamet alt boyutlarında ($F_{457}=,650$, $p>.05$) ve ölçeğin genel toplamında ($F_{457}=,968$, $p>.05$) anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kendine merhamet alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{457}=3,572$, $p<.05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “Bonferroni” testi uygulanmış ve aile aylık geliri 2.001-5.000 TL aralığında olan öğrencilerin puan ortalamalarının ($\bar{X}=19,29$), aile aylık geliri 5.000-10.000 TL aralığında olan öğrencilerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=18,00$) daha yüksek bulunmuştur.

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları kaçınıcı çocuk olduğuna göre farklılaşmakta mıdır?**Tablo 11.** Lise öğrencilerinin kaçınıcı çocuk olduğuna göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Kaçınıcı Çocuk	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p
BM	İlk çocuk	148	36,30	6,00	2/457	,224	,799
	Son çocuk	108	35,81	6,90			
	Ortanca çocuk	204	36,26	6,37			
KM	İlk çocuk	148	18,99	4,57	2/457	,969	,380
	Son çocuk	108	18,50	4,43			
	Ortanca çocuk	204	19,25	4,55			
DCM	İlk çocuk	148	23,34	5,43	2/457	,381	,683
	Son çocuk	108	23,68	5,49			
	Ortanca çocuk	204	23,10	5,82			
MTP	İlk çocuk	148	78,64	11,89	2/457	,099	,905
	Son çocuk	108	78,00	12,72			
	Ortanca çocuk	204	78,63	13,44			

Lise öğrencilerinin kaçınıcı çocuk olduğuna göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları başarı belgesi alma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 12. Lise öğrencilerinin başarı belgesi alma durumuna göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Başarı Belgesi	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p	Fark
BM	A	283	36,93	5,98	2/457	12,656	,000**	A-C B-C
	B	121	36,15	6,19				
	C	56	32,35	7,40				
KM	A	283	18,81	4,58	2/457	1,530	,218	---
	B	121	19,60	4,39				
	C	56	18,58	4,51				
DCM	A	283	23,85	5,24	2/457	9,151	,000**	A-C B-C
	B	121	23,39	5,52				
	C	56	20,41	6,74				
MTP	A	283	79,61	11,92	2/457	10,413	,000**	A-C B-C
	B	121	79,15	12,87				
	C	56	71,35	14,55				

*p < ,05; **p < ,01 A= Takdir Belgesi, B= Teşekkür Belgesi, C= Belge yok

Lise öğrencilerinin başarı belgesi alma durumuna göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Tek Faktörlü ANOVA sonucunda, kendine merhamet alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>,01). Ancak, başkalarına merhamet ve diğer canlılara merhamet alt boyutlarında ve ölçeğin genel toplamında aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{457}=12,656$, p<,01). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden "Bonferroni" testi uygulanmış ve takdir ve teşekkür belgesi olan öğrenciler ile belge almamış öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Takdir belgesi ($\bar{X}=36,93$) ve teşekkür belgesi almış öğrencilerin ($\bar{X}=36,15$) başkalarına merhamet alt boyutuna ilişkin puan ortalamaları belge almamış olan öğrencilerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=32,35$) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Takdir belgesi ($\bar{X}=23,85$) ve teşekkür belgesi almış öğrencilerin ($\bar{X}=23,39$) diğer canlılara merhamet alt boyutuna ilişkin puan ortalamaları belge almamış olan öğrencilerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=20,41$) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Takdir belgesi ($\bar{X}=79,61$) ve teşekkür belgesi almış öğrencilerin ($\bar{X}=79,15$) merhamet toplam puan ortalamaları belge almamış olan öğrencilerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=71,35$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları devam edilen lise türüne göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 13. Lise öğrencilerinin devam edilen lise türüne göre merhamet puan ortalamalarına ilişkin Tek Faktörlü ANOVA sonuçları

	Lise Türü	n	\bar{X}	Ss	Sd	F	p
BM	İmam Hatip L.	203	35,96	6,68	2/457	,207	,813
	Anadolu L.	191	36,31	6,42			
	Fen L.	66	36,40	5,24			
KM	İmam Hatip L.	203	19,18	4,04	2/457	,334	,716
	Anadolu L.	191	18,89	4,83			
	Fen L.	66	18,72	5,07			
DCM	İmam Hatip L.	203	23,46	5,59	2/457	,466	,628
	Anadolu L.	191	23,03	5,91			
	Fen L.	66	23,69	4,79			
MTP	İmam Hatip L.	203	78,60	13,09	2/457	,067	,935
	Anadolu L.	191	78,24	13,22			
	Fen L.	66	78,83	10,35			

Lise öğrencilerinin devam edilen lise türüne göre merhamet puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonucunda, merhamet ölçeği alt boyutları ile ölçeğin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>,05$).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, lise öğrencilerinin merhamet düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, anne/baba çalışma durumu gibi değişkenler açısından lise öğrencilerinin merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır. Ayrıca yaş değişkenine göre öğrencilerin merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmüştür. Bu bulgu, Erdoğan (2017) tarafından yapılan araştırmadaki bulgu ile paraleldir. Ortaya çıkan bu sonuçlar göz önünde bulundurularak yaş faktörünün merhamet düzeyi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığı ifade edilebilir. Bununla birlikte ailede kaçınıcı çocuk bulunduğu değişkenine göre öğrencilerin merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak elde edilen bu sonuç, İşgör (2017a) tarafından üniversite öğrencilerine yönelik yapılan araştırmadaki bulgularla örtüşmemektedir. Söz konusu araştırmada üniversite öğrencilerinin doğum sırası açısından merhamet puanları arasında anlamlı bir fark-

lılığın olduğu bulunmuştur. Buna göre doğum sırası değişkeninin lise öğrencilerinin merhamet puanları arasında farklılık oluşturmadığı ancak üniversite örnekleminde anlamlı bir fark oluşturduğu söylenebilir.

Lise öğrencilerinin devam edilen lise türüne göre merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Bu bulguyla ilişkili çalışmalar bulunmadığından dolayı merhametin önemli özelliklerinden biri olan empati (Gilbert, 2009) ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Bu bağlamda, empati konusunda yapılan araştırmalarda da benzer bir durum saptanmış ve empati düzeyinin mezun olunan lise türüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirtilmiştir (Yiğit, 2020). Ayrıca anne eğitim durumu ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre merhamet puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Aynı şekilde, empati ölçeği ortalamalarının da anne eğitim düzeyi ve sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı görülmüştür (Demirok, 2019). Kardeş sayısına göre öğrencilerin merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Avcıbaşı'nın (2018) yaptığı çalışmada, kardeş sayısına göre öğrencilerin empati puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kardeş sayısı değişkenine göre öğrencilerin öz-anlayış (self-compassion) puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmamıştır (Yeşil, 2011). Buradan hareketle, öğrencilerin merhamet ve empati gibi değerlere sahip olma düzeylerinin kardeş sayısına bağlı olarak değişmediği söylenebilir. Çünkü merhametli olma düzeyi, kardeş sayısından ziyade aile içinde kardeşlerin ve diğer yetişkinlerin birbirleriyle olan ilişki ve iletişime bağlı olarak değişebilmektedir. Bu yüzden de merhamet, şefkat, sevgi ve empati gibi değerlerin aile ortamında şekillendiği belirtilmektedir (Hökelekli, 2013). Ayrıca anne-baba ve diğer aile bireyleri rol model olarak çocukların hayatında önemli bir yer edinmektedir (Kulaksızoğlu, 2007). Dolayısıyla kardeş sayısı fark etmeksizin, aile bireylerinin birbirlerine karşı anlayışlı ve duyarlı olmaları, çocukların merhamet düzeyleri üzerinde daha fazla etkili olabildiği belirtilebilir (Sayar ve Manısalgil, 2016).

Bu çalışmada lise öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Buna göre kız öğrencilerin merhamet puanlarının erkek öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ulaşılan bu bulgu, daha önce yapılan araştırmalardaki bulgularla paralellik göstermektedir. Örneğin Çapan (2019) tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek merhamet puan ortalamasına sahip oldukları bulunmuştur. Yapılan benzer araştırmalarda (Çingöl, Çelebi, Zengin ve Karakaş, 2018; Hacıkaleşoğlu ve Kartopu, 2017; Özcan, 2019) kadınların merhamet puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin merhamet düzeylerinin incelendiği bir çalışmada (Aydemir, 2018), kadın öğretmenlerin merhamet puanlarının erkek öğretmenlerin merhamet puanlarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak kadınların erkeklere göre başkalarına merhamet ve diğer canlılara merhamet boyutlarında daha yüksek düzeyde puan

aldıkları anlaşılmaktadır. Kadınların merhamet düzeylerinin yüksek olması onların annelik gibi toplumsal davranış beklentileri ile ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Aydemir, 2018). Ancak kadınların başkalarına karşı merhametli olmada erkeklerden daha merhametli olmalarına rağmen, kendilerine karşı merhametli olma seviyelerinin daha düşük olduğu belirtilmiştir (Beresford, 2016). Diğer bir ifadeyle kadınlar erkeklerle oranla daha az öz-merhametli bir özelliğe sahip olabilmektedir. Bluth ve Blanton (2014) tarafından yapılan araştırmada, benzer bulgulara ulaşılmış ve liseli kız öğrencilerin öz-merhamet konusunda erkeklerden önemli ölçüde düşük puanlar aldıkları tespit edilmiştir. Bu durum kızların daha özverili olduklarının bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. Ayrıca kızların başkalarına ve diğer canlılara karşı daha merhametli puan almaları, onların duygusal zekâları ile ilgili olabilir. Çünkü duygusal zekâ ile merhamet arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu ve kız öğrencilerin duygusal zekâ puan ortalamalarının erkeklerinkinden daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Akdeniz, 2014). İki cinsiyet arasındaki bu fark, empatik eğilimle de ilgili olabilir. Bu bağlamda kadınların erkeklere göre daha çok empatik eğilim gösterebildiği (Demirok, 2019) ve daha şefkatli olabildiği söylenebilir (Germer, 2009). Kadınların empatik becerilerinin erkeklere göre daha gelişmiş olduğu dikkate alındığında, kadınların erkeklerden daha merhametli oldukları belirtilebilir (Pommier, 2011).

Bu çalışmada lise öğrencilerinin başarı belgesi alma değişkenine göre merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Buna göre takdir belgesi ve teşekkür belgesi almış öğrencilerin merhamet puanlarının hiç belge almamış öğrencilerin merhamet puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç dikkate alınarak, akademik açıdan daha başarılı olan öğrencilerin öğrenim hayatında başarısızlık yaşayan öğrencilere oranla daha merhametli olabildikleri ifade edilebilir. Yine de başarı durumunun başka bir örnekte farklı bir sonuç verdiği belirtilebilir. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda ders başarısı farklı (zayıf-orta-iyi-çok iyi) olan ortaokul öğrencilerinin (Coşkun, 2019) ve başarı algıları düşük, orta ve yüksek olan üniversite öğrencilerinin merhamet düzeylerinin aynı seviyede olduğu belirtilmiştir. Buradan hareketle başarı durumu değişkenine göre lise öğrencilerinin merhamet puanlarının farklılık gösterebildiği ancak ortaokul ve üniversite öğrencilerinin merhamet puanlarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Çalışmalardaki bulguların farklı olmasının nedeni, öğrencilerin bulunduğu kademe ve gelişimsel dönemle ilgili olabilir. Lise öğrencileri, ergenlik döneminde olan bireylerdir ve bu dönemde bireyler genelde kendileriyle ilgilenir ve özellikle de yaşadıkları durumları kendi bakış açılarından değerlendirebilirler. *Ergen benmerkezciliği* (Kulaksızoğlu, 2007) olarak bilinen bu duruma bağlı olarak, akademik başarısı düşük olan öğrencilerin başkalarının sıkıntı ve acılarıyla ilgilenip onlara merhamet göstermek yerine çoğunlukla kendi ders başarılarını dert edebilir ve sadece kendi sorunlarını endişe edebilirler. Başarı düzeyi yüksek olanlar ise elde ettikleri akademik öz-güven sayesinde çevrelerine karşı daha duyarlı ve merhametli olabilirler. Ayrıca bulgulardaki farklılığın diğer bir nedeni Coşkun (2019) ve Çapan'ın (2019) araştırmalarında kullanılan ve üniversite öğrencileri-

ne yönelik geliştirilen Merhamet Ölçeği (Akdeniz ve Deniz, 2016) ile bu araştırmada kullanılan ve 12-18 yaş arasındaki çocuklara yönelik geliştirilen Merhamet Ölçeği'nin (Nas ve Sak, 2021) farklı olmasından da kaynaklanabilir.

Baba eğitim durumuna göre öğrencilerin merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre babaları lise mezunu olan öğrencilerin merhamet puanlarının babaları ortaokul veya üniversite mezunu olan öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Aile, çocuğun eğitim aldığı ilk yerdir. Bu nedenle de annelerde olduğu gibi babaların da eğitim düzeyinin çocuklara kazandırılan olumlu sosyal davranışa yön vereceği düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle, babanın eğitim seviyesinin yüksek olmasının çocuğun olumlu sosyal davranış edinmesine katkı sağlayacağı beklenmektedir (Başerer, 2018). Dolayısıyla yüksek eğitilmiş ailelerden gelen çocukların daha fazla merhametli olmaları akla gelmektedir. Ancak bu çalışmada, baba eğitim düzeyinin yükselmesinin çocukların merhamet puanlarını doğrudan etkilemediği görülmektedir. Aksine babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin merhamet puan ortalamaları, babaları lise mezunu olan öğrencilerinkinden daha düşük bulunmuştur. Bunun yanı sıra babaları ortaokul mezunu olan öğrencilerin merhamet puan ortalamaları, babaları lise mezunu olanlarınkinden daha düşük bulunmuştur. Bu anlamda baba eğitim durumunun yüksek veya düşük olmasının çocukların merhamet puanları üzerinde çok net bir etkiye sahip olduğu söylenemez. Babası lise mezunu olanların merhamet puanlarının daha yüksek çıkmış olması ise farklı bir durum üzerinden değerlendirilebilir. Buna göre, lise mezunu babaların çocuklarına karşı daha *merhametli ebeveynlik* tutumu gösterdiği belirtilebilir. Merhametli ebeveynlik, çocuğun fiziksel veya psikolojik ihtiyaçlarına gerekli zamanda karşılık vermektir. Dolayısıyla merhametli ebeveynlik gören çocuklarda güvenlik duygusu, empati ve merhamet duygusu gelişebilmektedir (Swain ve Ho, 2017).

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin aile aylık geliri değişkenine göre kendine merhamet alt boyutu puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Aile aylık geliri 2.001-5.000 TL aralığında olan öğrencilerin kendine merhamet puanlarının aile aylık geliri 5.000-10.000 TL aralığında olan öğrencilerin kendine merhamet puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre aile aylık geliri düşük olan öğrencilerin kendine merhamet puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kendine merhamet, bireyin yaşadığı acıları, sıkıntıları ve yetersizlikleri insan olmanın bir parçası olarak görmesidir ve tüm insanlar gibi kendisinin de merhamet görmeye layık olduğunu kabul etmesidir (Neff, 2003). Kendine merhametli birey, yaşadığı acı ve zorlukları sadece kendi başına gelen bir durum olarak değil de herkesin başına gelebilecek bir durum olarak görebilmektedir. Bu da bireyin fiziksel veya maddi zorluklar karşısında daha dirençli olmasını, bu tür durumlara karşı daha işlevsel tepkiler vermesini ve zor deneyimlerle daha sağlıklı bir şekilde başa çıkabilmesini sağlamaktadır (Neff, Kirkpatrick ve Rude, 2007). Bu anlamda, aile geliri düşük olan öğrencilerin içinde buldukları düşük ekonomik durumdan dolayı kendilerine karşı suçlayıcı ve

yargılayıcı olmaktan ziyade, daha nazik ve anlayışlı oldukları söylenebilir. Ayrıca aile aylık gelir değişkenine göre başkalarına merhamet ve diğer canlılara merhamet alt boyutlarında ve merhamet ölçeğinin toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ulaşılan bu sonuç, İşgör (2017b) tarafından üniversite öğrencilerine yönelik yapılan çalışmadaki bulguyu destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmada, öğrencilerin algılanan gelir düzeyi açısından merhamet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı belirtilmiştir. Benzer şekilde Coşkun (2019) tarafından ortaokul öğrencilerine yönelik yapılan araştırmada, gelir düzeyi farklı olan öğrencilerin merhamet ölçeğinden ve alt boyutlarından aldıkları puanların aynı seviyede olduğu bulunmuştur. Bütün bu sonuçlar bağlamında, aile gelir durumuna göre öğrencilerin başkalarına ve diğer canlılara karşı merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı söylenebilir. Bireyin gelir düzeyi ile merhamet puanları arasında bir farklılaşmanın bulunmaması merhamet, özgeçicilik ve empati gibi tutumlarda maddiyatın çok belirleyici olmamasına bağlanabilir (İşgör, 2017b).

Sonuç olarak bu çalışmada kız öğrencilerin başkalarına karşı ve diğer canlılara karşı erkeklerden daha fazla merhamet puanına sahip oldukları bulunmuştur. Ayrıca takdir belgesi ve teşekkür belgesi alan öğrencilerin herhangi bir belge almayan öğrencilere göre daha fazla merhamet puanına sahip oldukları saptanmıştır. Babaları lise mezunu olan öğrencilerin; babaları ortaokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerden daha yüksek merhamet puanına sahip oldukları görülmüştür. Aile geliri düşük olan öğrencilerin kendine merhamet puanlarının aile geliri yüksek olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Yukarıda verilen sonuçlardan hareketle uygulamacılara, politika yapıcılara ve ebeveynlere yönelik bazı öneriler sunulabilir. Bu çalışma lise öğrencileri ile yapılmıştır, yapılacak çalışmalarda, diğer kademelerdeki öğrencilerin merhametleri araştırılabilir. Ayrıca erkek öğrencilerin kızlara göre başkalarına ve diğer canlılara karşı niçin daha az merhamet puanına sahip oldukları bunun yanı sıra herhangi bir belge (takdir-teşekkür) almayan öğrencilerin belge alanlardan niçin daha az merhamet puanı aldıkları nitel yaklaşımla incelenebilir. Bununla birlikte erkek öğrencilerin merhametlerinin artırılması bağlamında eğitsel çalışmalar yapılabilir ve merhamete dayalı eğitim programları hazırlanabilir. Okullarda hiçbir başarı belgesi almayan öğrencilere merhamet eğitimleri verilebilir. Aile geliri yüksek olan öğrencilere yönelik merhamet içeren faaliyetler yapılabilir. Gelir düzeyi yüksek olan ebeveynler, çocuklarıyla merhamete dayalı bir ilişki ve iletişim geliştirebilir. Bu anlamda ebeveynler, merhametli ve duyarlı olarak çocuklarına rol-model olabilir.

Son olarak bu çalışmanın sınırlılıklarından bahsedilebilir. Bu çalışmanın örnekleminde sadece lise öğrencileri yer almıştır. Ayrıca çalışmanın verileri sadece Diyarbakır ilindeki okullardan elde edilmiştir. Buradan hareketle, araştırma sonuçları yalnızca benzer örneklere genellenebilir. Bu çalışmanın bulguları, merhametin ölçülmesi için kullanılan Merhamet Ölçeği'nin ölçtüğü niteliklerle ve sosyo-demografik değiş-

kenlerin ölçülmesi için kullanılan Kişisel bilgi formunun ölçtüğü özelliklerle sınırlı kalmıştır. Ayrıca bu çalışmaya Fen Liseleri, Anadolu Liseleri ve Anadolu İmam Hatip Liseleri dâhil edilmiş ancak Sosyal Bilimler, Çok Programlı Anadolu Liseleri, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri ve Sosyal Bilimler Liseleri çalışmada yer almamıştır.

Kaynakça

- AKDENİZ, S. (2014). *Farklı merhamet düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinde depresyon, anksiyete, stres ve duygusal zekanın incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- AKDENİZ, S. ve Deniz, M. E. (2016). Merhamet ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 4(1), 50-61.
- AMELİ, R. (2016). *25 Farkındalık dersi-Şimdi sağlıklı yaşama zamanı*. (1.Basımdan çeviri). (Çev. Ed. Z. Atalay ve K. Ögel). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- ATILLA GÖK, G. (2015). Merhamet etmenin dayanılmaz ağırlığı: Hemşirelerde merhamet yorgunluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 299-313.
- AVCIBAŞI, D. D. (2018). *Examining the relationship between 7. and 8. grade middle school students' perceived social support and empathy levels*. Unpublished Master Thesis. İstanbul: Çankaya University.
- AY, V. (2013). Nietzsche'de 'merhamet' kavramının yeniden değerlendirilmesi. *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*, 3(1), 199-215.
- AYDEMİR, B. (2018). Öğretmenlerdeki merhamet düzeylerinin cinsiyet, kıdem, branş ve algılanan anne-baba tutumlarına göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BALDRY, A. C. ve Farrington, D. P. (1999). *Brief Report: Types of bullying among Italian school children*. *Journal of Adolescence*, 22(3), 423-426. doi:10.1006/jado.1999.0234
- BAŞ, S. (2012). Bir merhamet şairi olarak Mehmet Akif. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(2), 193-217.
- BAŞERER, Z. (2018). Üniversite öğrencilerinde minnettarlığın ve özgeci davranışın bazı değişkenlerle yordanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BERESFORD, A. (2016). The compassionate mind: A correlational investigation into the relationship between self-compassion and compassion for others. *Manchester Metropolitan University*, 1-17.
- BİBERCİ, F. (2010). *2-7 yaş arası çocuklarda sevgi ve merhamet değerlerinin hadisler ışığında öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

- BLUTH, K., ve Blanton, P. (2014). The influence of self-compassion on emotional well-being among early and older adolescent males and females. *Journal of Positive Psychology, 10*(3), 219-230. doi:10.1080/17439760.2014.936967.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (17.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- CAN, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. (5.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- COOPER, R. ve Frearson, J. (2017). Adapting compassion focused therapy for an adult with a learning disability – a case study. *Br J Learn Disabil, 45*, 142-150.
- COŞKUN, İ. (2019). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin 2010 yılı ve 2018 yılı öğretim programlarının din eğitimi açısından karşılaştırılması-Merhamet değeri örneği-. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- CROCKER, J. ve Canevello, A. (2008). Creating and undermining social support in communal relationships: the role of compassionate and self-image goals. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*(3), 555-575. DOI: 10.1037/0022-3514.95.3.555
- ÇAPAN, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin merhamet ve öz-anlayış düzeylerinin kişilik özellikleri açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi
- ÇİNGÖL, N., Çelebi, E., Zengin, S. ve Karakaş, M. (2018). Bir sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 21*, 61-67.
- DEANE-DRUMMOND, C. (2017). Empathy and the evolution of compassion: from deep history to infused virtue. *Zygon, 52*(1), 258-279.
- DELFABBRO, P., Winefield, T., Trainor, S., Dollard, M., Anderson, S., Metzger, J. ve Hammarstrom, A. (2006). Peer and teacher bullying/victimization of South Australian secondary school students: Prevalence and psychosocial profiles. *British Journal of Educational Psychology, 76*(1), 71-90. doi:10.1348/000709904x24645
- DEMİROK, İ. (2019). *Bilim ve sanat merkezlerine devam eden ortaokul öğrencilerinin yetenek ve empati ölçümleri arasında ilişkisel ve karşılaştırmalı bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- DEVELİOĞLU, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. (24.Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİKMEN, M. (2017). *Osmanlıca-Türkçe sözlük*. İstanbul: Türdav Yayın Grubu.
- DOĞAN, S., Uğurlu, C. T. ve Çetinkaya, M. (2013). Öğretmenlerin Değerler Eğitimi Üzerine Görüşleri (Nitel Bir Çalışma). VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- DURMUŞ, E. ve Gürkan, U . (2005). Lise öğrencilerinin şiddet ve saldırganlık eğilimleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3*(3), 253-269.

- ELDOR, L. (2018). Public service sector: the compassionate workplace – the effect of compassion and stress on employee engagement, burnout, and performance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 28(1), 86-103.
- ERDOĞAN, B. (2017). *Yetişkinlerde mutluluğun merhamet ve saldırganlıkla ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi.
- GENÇ, M. F. (2018). Merhamet eğitiminin saldırganlık davranışını azaltmadaki rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, 61-82.
- GERMER, C. (2009). *The mindful path to self-compassion: Freeing yourself from destructive thoughts and emotions*. Hove: Routledge.
- GILBERT, P. (2009). Introducing compassion-focused therapy. *Advances in Psychiatric Treatment*, 15, 199-208. DOI: 10.1521/ijct.2010.3.2.97
- GILBERT, P. (2014). The origins and nature of compassion focused therapy. *British Journal of Clinical Psychology*, 53, 6–41. DOI:10.1111/bjc.12043
- GOETZ, J. L., Keltner, D. ve Simon-Thomas, E. (2010). Compassion: an evolutionary analysis and empirical review. *Psychological Bulletin*, 136(3), 351-374. DOI: 10.1037/a0018807
- GREGORY, W. E., Glazer, J. V. ve Berenson, K. R. (2017). Self-compassion, self-injury, and pain. *Cogn Ther Res*, 41, 777-786. DOI 10.1007/s10608-017-9846-9
- GÜL, T. (2019). *4-6 yaş dönemi çocuklarda merhamet eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- HACIKELEŞOĞLU, H. ve Kartopu, S. (2017). Merhamet ve dindarlık: üniversite öğrencileri üzerine ampirik bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 59, 203-227.
- HOŞGÖRÜR, V. ve Orhan, A. (2017). Okulda zorbalık ve şiddetin nedenleri ve önlenmesinin yönetimi (Muğla merkez ilçe örneği). *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (24) , 859-880
- HOUSTON, E. (2019). *Cultivating compassion through training*. <https://positivepsychology.com/compassion-training/> Erişim tarihi: 02.10.2019.
- HÖKELEKLİ, H. (2013). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. (2.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- İŞGÖR, İ. Y. (2017a). Üniversite öğrencilerinde bağlanma stilleri ve akademik başarının merhamet üzerindeki yordayıcı etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 82-99.
- İŞGÖR, İ. Y. (2017b). Merhametin öznal iyi oluş üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi. *Gazi-antep University Journal of Social Sciences*, 16 (2), 425-436. DOI: 10.21547/jss.290441
- JAZAIERI, H. (2018). Compassionate Education from preschool to graduate school: bringing a culture of compassion into the classroom. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*, 11(1), 22-66. DOI 10.1108/JRIT-08-2017-0017
- JAZAIERI, H., McGonigal, K., Jinpa, T., Doty, J. R., Gross, J. J. ve Goldin, P. R. (2014). A randomized controlled trial of compassion cultivation training: effects on mindfulness, affect, and emotion regulation. *Motivation and Emotion*, 38(1), 23-35. DOI 10.1007/s11031-013-9368-z

Lise Öğrencilerinin Merhamet Düzeylerinin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

- KARA, D. (2018). *Hemşirelerin merhamet yorgunluklarının ve öz anlayışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Okan Üniversitesi.
- KAYKI, H. F. (2019). *Esmâ'nın insan üzerindeki etkileri-Merhamet*. (1.Baskı). İstanbul: Foliant Yayınevi.
- KIRBY, J. N., Tellegen, C. S. and Steindl, S. R. (2017). A meta-analysis of compassion-based interventions: current state of knowledge and future directions. *Behavior Therapy*, 48, 778-792.
- KULAKSIZOĞLU, A. (2007). *Ergenlik psikolojisi*. (9.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KÜÇÜKAYDIN, Z. (2015). *Fen bilimleri derslerinde merhamet eğitimi üzerine bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Giresun: Giresun Üniversitesi.
- MCCLELLAND, L. E., Gabriel, A. S. ve DePuccio, M. T. (2018). Compassion practices, nurse well-being, and ambulatory patient experience ratings. *Medical Care*, 56(1), 4-10. ISSN: 0025-7079/18/5601-0004
- MURDOCK, N. L. (2013). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları-olgu sunumu yaklaşımıyla*. (2.Basım). (Çeviri Ed.: Akkoyun, F.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- NAS, E. ve Sak, R. (2021). A new compassion scale for children and its psychometric properties. *Child Psychiatry & Human Development*, 52(3), 477-487. <https://doi.org/10.1007/s10578-020-01034-0>
- NAS, E. ve Sak, R. (2020). Merhamet ve merhamet odaklı terapi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 64-84. Doi: 10.18026/cbayarsos.525744
- NEFF, K. (2003). The development of validation of a scale to measure self compassion. *Self and Identity*, 2(3), 223-250. DOI: 10.1080/15298860390209035
- NEFF, K. D. ve McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and Identity*, 9(3), 225-240. <http://dx.doi.org/10.1080/15298860902979307>
- NEFF, K. D., Kirkpatrick, K. L. ve Rude, S. S. (2007). Self-compassion and adaptive psychological functioning. *Journal of Research in Personality*, 41, 139-154. doi:10.1016/j.jrp.2006.03.004
- ÖZAN, A. (2019). *Yoğun bakım hemşirelerinde merhametin ve merhamet yorgunluğunun belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- PATERAKI, L. ve Houndoumadi, A. (2001). Bullying among primary school children in Athens, Greece. *Educational Psychology*, 21(2), 167-175. doi:10.1080/01443410020043869
- POLAT, F. (2016). *Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: sağlık profesyonelleri örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- POLAT, F. N. ve Erdem, R. (2017). Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: sağlık profesyonelleri örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 291-312.
- POMMIER, E. A. (2011). *The compassion scale*. Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences, 72, 1174.

- REDDY, S. D., Negi, L. T., Dodson-Lavelle, B., Ozawa-de Silva, B., Pace, T. W. W., Cole, S. P., Raison, C. L. ve Craighead, L. W. (2013). Cognitive-based compassion training: a promising prevention strategy for at-risk adolescents. *J Child Fam Stud*, 22, 219-230. DOI 10.1007/s10826-012-9571-7
- SALAZAR, L. R. (2016). The relationship between compassion, interpersonal communication apprehension, narcissism and verbal aggressiveness. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 1-14.
- SAYAR, K. ve Manisalıgil, A. (2016). *Merhamet devrimi*. (3.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- SCHOPENHAUER, A. (2017). *Merhamet*. (4. Baskı). (Çev: Kocatürk, Z.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SOUSA, R., Castilho, P., Vieira, C., Vagos, P. ve Rijo, D. (2017). Dimensionality and gender-based measurement invariance of the compassion scale in a community sample. *Personality and Individual Differences*, 117, 182-187. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2017.06.003>
- SPENCER, G. A. ve Bryant, S. A. (2000). *Dating violence: a comparison of rural, suburban, and urban teens*. *Journal of Adolescent Health*, 27(5), 302-305. doi:10.1016/s1054-139x(00)00125-7
- SPRECHER, S., ve Fehr, B. (2005). Compassionate love for close others and humanity. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 629-652. DOI: 10.1177/0265407505056439
- SWAIN, J.E. ve Ho, S.S. (2017). Parental brain: The crucible of compassion. Seppälä, E.M., Simon-Thomas, E., Brown, S.L., Worline, M.C., *The Oxford handbook of compassion science* (s. 103-119). New York: Oxford University Press
- ŞİRİN, M. ve Yurtaş, A. (2015). Hemşirelik Bakımının Bedeli: Merhamet Yorgunluğu, *DEUHFED*, 8(2), 123-130.
- TARHAN, N. (2017). *Duyguların psikolojisi ve duygusal zekâ*. (21.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- TAYMUR, Z. A. (2015). İlkokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir araştırma, Batman il örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Zirve Üniversitesi /Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- TÜRK DİL KURUMU GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK. (2020). <http://www.tdk.org.tr> Erişim Tarihi: 20.03.2020.
- TWENGE, J. M. (2013). *"Ben" nesli*. (Çev.: Öztürk, E.). (4.Basım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- VIVINO, B. L., Thomson, B. J., Hill, C. E. ve Ladany, N. (2009). Compassion in psychotherapy: the perspective of therapists nominated as compassionate. *Psychotherapy Research*, 19(2), 157-171. DOI: 10.1080/10503300802430681
- WERNER, K. H., Jazaieri, H., Goldin, P. R., Ziv, M., Heimberg, R. G. ve Gross, J. J. (2012). Self-compassion and social anxiety disorder. *Anxiety Stress Coping*, 25(5), 543-557. doi:10.1080/10615806.2011.608842.
- WILLIAMS, C. R. (2008). Compassion, suffering and the self a moral psychology of social justice. *Current Sociology*, 56(1), 5-24. DOI: 10.1177/0011392107084376

Lise Öğrencilerinin Merhamet Düzeylerinin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

- YAS, A. (2014). *Justice and mercy in the Merchant of Venice*. Unpublished Master Thesis. Ankara: Çankaya University.
- YEŞİL, Z. (2011). Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeylerinin bilinçli farkındalık kişilik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- YILMAZ, G. ve Üstün, B. (2018). Hemşirelerde profesyonel yaşam kalitesi: Merhamet memnuniyeti ve merhamet yorgunluğu. *Psikiyatri Kliniği Dergisi*, 9(3), 205-2011. DOI: 10.14744/phd.2018.86648
- YİĞİT, D. (2020). Öğretmen adaylarının kültürlerarası duyarlılık ve empati düzeyleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- YOON, D. J. (2017). Compassion momentum model in supervisory relationships. *Human Resource Management Review*, 27, 473-490.